

عقد و اوراق استصناع

کاربردهای استصناع در بازارهای مالی اسلامی

دکتر محمد نقی نظریبو

استادیار دانشگاه مفید

قم

پاییز ۹۲

نظرپور، محمدنقی، ۱۳۴۲-

عقد و اوراق استصناع، کاربردهای استصناع در بازارهای مالی اسلامی، محمدنقی نظرپور - قم: دانشگاه مفید؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۲. ۳۴۹ص.

فروست: ۱۷۰۵، گروه اقتصاد؛ ۶۷

ISBN: 978-964-8092-56-1

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا (فهرست نویسی پیش از انتشار) کتابنامه.

نمایه.

چاپ اول.

۱. عقد استصناع (فقه). ۲. بانک و بانکداری (فقه). ۳. اسلام و اقتصاد. ۴. بهره و ربا (فقه). ۵. بانک و بانکداری (اسلام). ۶. سرمایه گذاری - جنبه های مذهبی - اسلام. ۷. اوراق استصناع (فقه). ۸. سیاست پولی - جنبه های مذهبی - اسلام. ۹. قرارداد سفارش ساخت. ۱۰. سفارش ساخت (فقه). الف. دانشگاه مفید. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). ج. عنوان. د. عنوان: کاربردهای استصناع در بازارهای مالی اسلامی.

BP ۱۹۸/۶ ن ۱۳۹۲ الف/۵

۲۹۷/۳۷۹

شماره کتابشناسی ملی: ۲۸۰۸-۹۲-ن

عقد و اوراق استصناع

کاربردهای استصناع در بازارهای مالی اسلامی

● مؤلف: دکتر محمدنقی نظرپور

● ویراستار ادبی: محمدرضا سماک امانی ● عناوین: نهضت های پشازاده

● ناشران: انتشارات دانشگاه مفید - سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

● تاریخ نشر: پاییز ۱۳۹۲ ● نوبت چاپ: اول

● چاپ: گلودردی ● شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

● شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۹۲-۵۶-۱

● قیمت: ۹۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و جز اینها برای ناشران محفوظ است.
(نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.)

قم - انتهای بلوار شهید صدوقی - دانشگاه مفید

تلفن: ۰۲۶-۳۲۱۳۰۲۲۶ / تلفکس: ۰۲۵-۳۲۹۰۵۴۸۸ / نامبر: ۰۲۵-۳۲۹۳۵۱۷۷ / صندوق پستی: ۳۶۱۱-۳۷۱۸۵

entesharat@mofidu.ac.ir

تهران - بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، رویروی پمپ گاز، سازمان سمت

کدپستی: ۱۴۶۳۴، تلفن: ۰۲۱-۰۴۴۲۴۶۲۵۰-۲

www.Samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

مرکز پخش و نمایشگاه دائمی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان ابوریحان، شماره ۱۰۷ و ۱۰۹، تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۰۸۱۲۰

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به متون درسی، به ویژه در رشته‌های علوم انسانی، و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود تا افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی از دوباره کاری چاره‌گیری به عمل آید.

به همین منظور سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی و دانشگاه مفید، دومین کار مشترک خود را با انتشار کتاب *عقد و اوراق استصناع، کاربردهای استصناع در بازارهای مالی اسلامی* تألیف حجت الاسلام آقای دکتر محمدنقی نظرپرور به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند. این کتاب به عنوان یک منبع کمک درسی در مباحث بانکداری و بازار سرمایه اسلامی برای دانشجویان رشته‌های اقتصاد در مقاطع مختلف تحصیلی، تدوین شده است، امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، فضایی حوزه‌های علمی و سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ناشران را در اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

سازمان سمت
دفتر قم

دانشگاه مفید

فهرست اجمالی

پیش‌گفتار	۱۷
مقدمه	۲۳
فصل اول: ماهیت فقهی عقد استصناع	۳۹
۱-۱. مقدمه	۳۹
۱-۲. ارکان عقد استصناع	۴۴
۱-۳. ماهیت فقهی عقد استصناع	۴۴
۱-۴. استقلال عقد استصناع در عدم التللال	۸۰
۱-۵. لزوم یا جواز عقد استصناع	۱۱۰
۱-۶. جریان و یا عدم جریان خیارات در عقد استصناع	۱۲۰
۱-۷. دیدگاه مراجع	۱۲۶
۱-۸. نکات پایانی فصل	۱۳۱
فصل دوم: چگونگی کاربرد عقد استصناع در قانون عملیات بانکی بدون ربا	۱۳۵
۲-۱. مقدمه	۱۳۵
۲-۲. استصناع مستقیم و غیر مستقیم	۱۳۷
۲-۳. تجربه بانک‌های اسلامی در به‌کارگیری عقد استصناع	۱۴۰
۲-۴. استصناع و قانون عملیات بانکی بدون ربا	۱۴۹
۲-۵. کارویژه‌های عقد استصناع در مقایسه با سایر عقود بانکی	۱۵۰
۲-۶. نکات پایانی	۱۶۳
۲-۷. پیوست‌های فصل دوم	۱۶۵
فصل سوم: چگونگی شکل‌گیری اوراق استصناع و ورود آن به بورس	۱۷۳
۳-۱. مقدمه	۱۷۳
۳-۲. تجربه صکوک استصناع در کشورهای اسلامی	۱۷۶
۳-۳. ضرورت و چگونگی شکل‌گیری اوراق بهادار استصناع	۱۸۶
۳-۴. معرفی اوراق یا صکوک استصناع به عنوان یک ابزار مالی	۱۹۵
۳-۵. ساز و کار تعیین قیمت اوراق استصناع	۲۲۰

۲۲۶	کارکردهای مطلوب بورس اوراق بهادار
۲۳۱	ویژگی‌های مطلوب ابزار مالی
۲۳۳	ویژگی‌های اوراق استصناع به عنوان ابزار مالی
۲۳۷	اوراق استصناع و رونق بورس
۲۴۰	حکم فقهی خرید و فروش صکوک استصناع
۲۴۳	استفاده از مراجع تقلید درباره انتشار و خرید و فروش اوراق (صکوک) استصناع
۲۴۷	نکات پایانی
۲۶۷	فصل چهارم: کاربرد اوراق استصناع برای اعمال سیاست مالی
۲۶۷	۴-۱ مقدمه
۲۶۹	۴-۲ اعمال سیاست مالی از طریق اوراق استصناع
۲۷۲	۴-۳ چگونگی شکل‌گیری اوراق استصناع برای اعمال سیاست مالی
۲۷۳	۴-۴ مقایسه کارکرد اوراق قرضه و اوراق استصناع در سیاست مالی
۲۷۵	۴-۵ نکات پایانی
۲۷۹	فصل پنجم: کاربرد اوراق استصناع برای اعمال سیاست پولی
۲۷۹	۵-۱ مقدمه
۲۸۱	۵-۲ ضرورت طراحی ابزاری مناسب برای جایگزینی اوراق قرضه
۲۸۲	۵-۳ ضوابط طراحی ابزارهای جایگزین
۲۸۵	۵-۴ اعمال سیاست پولی از طریق اوراق استصناع
۲۸۶	۵-۵ ویژگی‌های اوراق بهادار استصناع
۲۹۰	۵-۶ چگونگی حذف آثار منفی سیاست انبساطی اولیه
۳۰۴	۵-۷ تأثیر سیاست پولی بر قیمت اوراق استصناع
۳۰۵	۵-۸ عوامل مؤثر بر تقاضا و عرضه اوراق استصناع
۳۰۶	۵-۹ منحنی تقاضا و عرضه اوراق استصناع
۳۰۷	۵-۱۰ تعادل عرضه و تقاضا اوراق استصناع
۳۱۰	۵-۱۱ سازوکار خودکار عرضه و تقاضای اوراق استصناع
۳۱۱	۵-۱۲ عوامل مؤثر در انتقال تابع تقاضای اوراق استصناع
۳۱۴	۵-۱۳ عوامل مؤثر در انتقال تابع عرضه اوراق استصناع
۳۱۷	۵-۱۴ آثار اقتصادی و سیاستی اوراق استصناع
۳۲۱	۵-۱۵ نکات پایانی
۳۳۳	نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۳۳۳	کتابنامه
۳۴۳	نمایه

فهرست تفصیلی مطالب

۱۷.....	مقدمه گروه اقتصاد
۱۹.....	پیش گفتار
۲۳.....	مقدمه
۲۳.....	معنای لغوی استصناع
۲۴.....	معنای اصطلاحی استصناع
۲۷.....	ابزارهای سیاست‌های مالی متعارف
۲۸.....	ابزارهای سیاست‌های پولی متعارف
۳۰.....	نرخ ذخیره قانونی
۳۱.....	تسهیلات تنزیل مجدد
۳۳.....	عملیات بازار باز
۳۴.....	عملیات شبه بازار باز
۳۶.....	هدف و ضرورت انجام تحقیق

فصل اول

ماهیت فقهی عقد استصناع / ۳۹

۳۹.....	۱-۱. مقدمه
۴۴.....	۱-۲. ارکان عقد استصناع
۴۴.....	۱-۳. ماهیت فقهی عقد استصناع
۴۵.....	۱-۳-۱. دیدگاه مذاهب اهل سنت

- ۲-۳-۱. ادله عالمان حنفی بر صحت عقد استصناع..... ۴۸
- دلیل اول: سنت رسول الله ﷺ..... ۴۸
- دلیل دوم: اجماع عملی..... ۵۴
- دلیل سوم: استحسان..... ۵۵
- ۲-۳-۱. دیدگاه فقیهان امامیه..... ۶۰
- ۱-۳-۳-۱. دیدگاه فقیهان متقدم..... ۶۰
- الف) دیدگاه شیخ طوسی..... ۶۰
- ب) دیدگاه ابن حمزه و ابن سعید..... ۶۵
- ۲-۳-۱. دیدگاه فقیهان معاصر..... ۶۶
- الف) دیدگاه آیه الله مؤمن..... ۶۶
- ب) آیه الله هاشمی شاهرودی..... ۷۴
- ج) آیه الله تسخیری..... ۷۶
- د) آیه الله موسوی بجنوردی..... ۷۸
- ۴-۱. استقلال عقد استصناع یا عدم استقلال..... ۸۰
- ۴-۱. قرار گرفتن عقد استصناع در قالب سایر عقود..... ۸۱
- ۱-۴-۱-۱. عقد استصناع و عقد صلح..... ۸۲
- ۱-۴-۱-۲. عقد استصناع و عقد اجاره..... ۸۷
- ۱-۴-۱-۳. عقد استصناع و عقد جعانه..... ۹۱
۱. وجود حالت «اگری» در جعاله به خلاف عقد استصناع..... ۹۳
۲. جواز فسخ جعاله برخلاف استصناع..... ۹۳
۳. تملیک بعد از اتمام کار در جعاله بر خلاف استصناع..... ۹۳
- ۱-۴-۱-۴. عقد استصناع و عقد صلح..... ۹۴
- ۲-۴-۱. بررسی امکان استقلال عقد استصناع..... ۹۷
- ۱-۴-۲-۱. قرارداد استصناع به عنوان بیع مستقل..... ۹۸
- دیدگاه عالمان حنفی مذهب..... ۹۹
- بررسی دیدگاه عالمان حنفی..... ۱۰۰
- دیدگاه فقیهان شیعه..... ۱۰۲
- ۱-۴-۲-۲. قرارداد استصناع، عقدی مستقل..... ۱۰۴
- ۳-۴-۲ تکمیل بحث..... ۱۰۸

- ۱۱۰..... ۱-۵ لزوم یا جواز عقد استصناع
- ۱۱۰..... ۱-۵-۱ دیدگاه اهل سنت
- ۱۱۷..... ۱-۵-۲ دیدگاه شیعه
- ۱۲۰..... ۱-۶ جریان و یا عدم جریان خیارات در عقد استصناع
- ۱۲۱..... انواع خیار
- ۱۲۱..... الف) خیارات مختص به عقد بیع
- ۱۲۲..... ب) خیارات عقلایی (خیارات عام و مشترک)
- ۱۲۶..... ۱-۷ دیدگاه مراجع
- ۱۳۱..... ۱-۸ نکات پایانی فصل

فصل دوم

چگونگی کاربرد عقد استصناع در قانون عملیات بانکی بدون ربا/ ۱۳۵

- ۱۳۵..... ۲-۱ مقدمه
- ۱۳۷..... ۲-۲ استصناع مستقیم و غیر مستقیم
- ۱۳۷..... ۲-۲-۱ صورت اول: استصناع مستقیم
- ۱۳۸..... ۲-۲-۲ صورت دوم: استصناع غیر مستقیم یا موازی
- ۱۴۰..... ۲-۳ تجربه بانک‌های اسلامی در به کار گیری عقد استصناع
- ۱۴۰..... ۲-۳-۱ بانک توسعه اسلامی (IDB)
- ۱۴۳..... ۲-۳-۲ بانک‌های عربستان سعودی
- ۱۴۳..... ۱. بانک ریاض
- ۱۴۴..... ۲. بانک الجزیره
- ۱۴۴..... ۳. بانک سرمایه‌گذاری سعودی
- ۱۴۴..... ۴. بانک الراجحی
- ۱۴۵..... ۵. بانک البلاد
- ۱۴۵..... ۲-۳-۳ بانک بین‌المللی اسلامی قطر
- ۱۴۶..... ۲-۳-۴ بانک‌های سودان
- ۱۴۷..... ۲-۳-۵ بانک دولتی کویت
- ۱۴۷..... ۲-۳-۶ بانک الشام در سوریه
- ۱۴۷..... ۲-۳-۷ بانک البرکه و الشامل در بحرین
- ۱۴۷..... ۲-۳-۸ بانک اسلامی در یمن
- ۱۴۸..... ۲-۳-۹ بانک دولتی در پاکستان

۱۴۸	۱۰-۳-۲. بانک اسلامی دبی
۱۴۸	۱۱-۳-۲. بانک عربی اسلامی بین‌المللی در اردن
۱۴۹	۴-۲. استصناع و قانون عملیات بانکی بدون ربا
۱۵۰	۵-۲. کارویژه‌های عقد استصناع در مقایسه با سایر عقود بانکی
۱۵۱	۱. عقد استصناع و سلم
۱۵۲	۲. عقد استصناع و جعاله
۱۵۳	۳. عقد استصناع و مشارکت مدنی
۱۵۶	۴. عقد استصناع و فروش اقساطی
۱۵۹	الف) تأمین مالی طرح‌های خصوصی
۱۶۰	ب) تأمین مالی طرح‌های دولتی و بخش عمومی
۱۶۱	ج) واسطه‌گری بانک بین شرکت‌های بزرگ و صاحبان صنایع
۱۶۳	۶-۲. تان پایانی
۱۶۵	۷-۲. پیوسته‌های فصل دوم

فصل سوم

چگونگی شکل‌گیری اوراق استصناع و ورود آن به بورس / ۱۷۳

۱۷۳	۱-۳. مقدمه
۱۷۶	۲-۳. تجربه صکوک استصناع در کشورهای اسلامی
۱۷۶	۱-۲-۳. صکوک و انواع آن
۱۷۷	۲-۲-۳. پیشینه صکوک
۱۸۱	۳-۲-۳. تجربه چگونگی انتشار صکوک استصناع
۱۸۳	۱-۳-۲-۳. معاملات آتی بر پایه صکوک استصناع
۱۸۴	۲-۳-۲-۳. صکوک استصناع بر مبنای اجاره
۱۸۶	۳-۳. ضرورت و چگونگی شکل‌گیری اوراق بهادار استصناع
۱۸۸	۱-۳-۳. شکل‌گیری اوراق استصناع در استصناع مستقیم
۱۹۲	۲-۳-۳. شکل‌گیری اوراق استصناع در استصناع غیر مستقیم
۱۹۵	۳-۳. معرفی اوراق یا صکوک استصناع به عنوان یک ابزار مالی
۱۹۶	۱-۳-۴. اقسام اوراق استصناع
۱۹۸	۲-۳-۴. بازدهی و سود انواع اوراق استصناع
۲۰۰	۳-۳-۴. انواع ریسک اوراق استصناع و درجه بندی آن

- ۳-۴-۳-۱. ریسک‌های بازار اولیه ۲۰۲
- ریسک عدم قبول پروژه توسط پیمانکار ۲۰۲
- ریسک عدم قبول پروژه پس از اتمام توسط بانی ۲۰۲
- ریسک سوء استفاده واسط از وجوه دریافتی ۲۰۳
- ریسک عدم تمایل برای خرید اوراق استصناع توسط نهادهای واسطه‌ای ۲۰۴
- ریسک عدم تعدیل ۲۰۴
- ۳-۴-۳-۲. ریسک‌های بازار ثانویه ۲۰۵
- الف) ریسک‌های سیستماتیک ۲۰۶
- ب) ریسک‌های غیر سیستماتیک ۲۱۱
- ۳-۵. ساز و کار تعیین قیمت اوراق استصناع ۲۲۰
- ۳-۶. کارکردهای مطلوب بورس اوراق بهادار ۲۲۶
- ۳-۶-۱. تجزیه و تخصیص منابع مالی ۲۲۷
- ۳-۶-۲. خرد کردن مالکیت‌های بزرگ و توزیع عادلانه درآمد و خطر ۲۲۸
- ۳-۶-۳. حاکمیت بازار، قیمت‌های تعادلی در معاملات ۲۲۸
- ۳-۶-۴. قابلیت نقدشوندگی اوراق ۲۲۹
- ۳-۶-۵. کاهش هزینه اطلاعات ۲۳۰
- ۳-۶-۶. رقابتی شدن بازار پول و سرمایه ۲۳۰
- ۳-۷. ویژگی‌های مطلوب ابزار مالی ۲۳۱
- ۳-۷-۱. کارایی ۲۳۱
- ۳-۷-۲. جهت‌گیری متناسب با رشد و توسعه اقتصادی کشور ۲۳۲
- ۳-۷-۳. نقدینگی ۲۳۲
- ۳-۷-۴. امکان اعمال سیاست مالی از طریق ابزار مالی ۲۳۳
- ۳-۷-۵. امکان اعمال سیاست پولی ۲۳۳
- ۳-۸. ویژگی‌های اوراق استصناع به عنوان ابزار مالی ۲۳۳
- ۳-۹. اوراق استصناع و رونق بورس ۲۳۷
- ۳-۱۰. حکم فقهی خرید و فروش صکوک استصناع ۲۴۰
- ۳-۱۱. استفتاء از مراجع تقلید درباره انتشار و خرید و فروش اوراق (صکوک) استصناع ۲۴۳
- پاسخ فقیهان و مراجع تقلید شیعه: (به ترتیب حروف الفباء) ۲۴۴
- ۳-۱۲. نکات پایانی ۲۴۷
- پیوست فصل ۳ ..... ۲۵۰

فصل چهارم

کاربرد اوراق استصناع برای اعمال سیاست مالی / ۲۶۷

۲۶۷	۴-۱. مقدمه
۲۶۹	۴-۲. اعمال سیاست مالی از طریق اوراق استصناع
۲۷۲	۴-۳. چگونگی شکل گیری اوراق استصناع برای اعمال سیاست مالی
۲۷۳	۴-۴. مقایسه کارکرد اوراق قرضه و اوراق استصناع در سیاست مالی
۲۷۵	۴-۵. نکات پایانی

فصل پنجم

کاربرد اوراق استصناع برای اعمال سیاست پولی / ۲۷۹

۲۷۹	۵-۱. مقدمه
۲۸۱	۵-۲. ضرورت طراحی ابزاری مناسب برای جایگزینی اوراق قرضه
۲۸۲	۵-۳. ضوابط طراحی ابزارهای جایگزین
۲۸۵	۵-۴. اعمال سیاست پولی از طریق اوراق استصناع
۲۸۶	۵-۵. ویژگی های اوراق بهادار استصناع
۲۹۰	۵-۶. چگونگی حذف آثار منفی سیاست انبساطی اولیه
۲۹۱	الف) پاسخ نفعی
۲۹۳	ب) پاسخ های حلی
۲۹۶	۱. افزایش محدود نرخ ذخیره قانونی
۲۹۸	۲. اولویت دادن به تنزیل مجدد اوراق استصناع
۳۰۰	۳. تنزیل مجدد اوراق استصناع در چارچوب اصلاحیه داشت
۳۰۴	۵-۷. تأثیر سیاست پولی بر قیمت اوراق استصناع
۳۰۵	۵-۸. عوامل مؤثر بر تقاضا و عرضه اوراق استصناع
۳۰۶	۵-۹. منحنی تقاضا و عرضه اوراق استصناع
۳۰۷	۵-۱۰. تعادل عرضه و تقاضا اوراق استصناع
۳۱۰	۵-۱۱. سازوکار خودکار عرضه و تقاضای اوراق استصناع
۳۱۱	۵-۱۲. عوامل مؤثر در انتقال تابع تقاضای اوراق استصناع
۳۱۴	۵-۱۳. عوامل مؤثر در انتقال تابع عرضه اوراق استصناع
۳۱۴	۱. سوددهی انتظاری فرصت های سرمایه گذاری (EP)
۳۱۵	۲. تورم انتظاری (EI)

۳۱۵	۳. وضعیت بودجه دولت (GB)
۳۱۶	۴. اعمال سیاست انقباضی بانک مرکزی
۳۱۷	۱۴-۵. آثار اقتصادی و سیاستی اوراق استصناع
۳۱۷	۱. تأمین منابع مالی برای طرح‌های اقتصادی
۳۱۷	۲. تأمین کسری بودجه دولت
۳۱۸	۳. جمع‌آوری سرمایه‌های کوچک و سرگردان
۳۱۹	۴. تنوع بخشی به بازار سرمایه
۳۲۰	۵. اوراق استصناع به عنوان ابزاری برای اعمال سیاست پولی توسط بانک مرکزی
۳۲۱	۱۵-۵. تکات پایانی
۳۲۳	نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۳۲۳	نتیجه‌گیری
۳۲۹	پیشنهادها
۳۳۳	کتابنامه
۳۳۳	الف) کتاب‌های فارسی
۳۳۵	ب) مقالات فارسی
۳۳۷	ج) کتاب‌های عربی
۳۴۰	د) مقالات عربی
۳۴۱	ه) لاتین
۳۴۲	و) سایت‌ها
۳۴۳	نمایه

مقدمه گروه اقتصاد

اعتلاء علمی و پیشرفت‌های اقتصادی کشور در گرو ایجاد فضاهای لازم و بهبود و گسترش امکانات برای طرح و تبادل افکار، اندیشه‌ها و نشر آثار علمی بوده و تداوم آن نیز مستلزم هرچه پریشانی‌خیزان‌تر شدن خزان علمی کشور و بهره‌مندی دانشجویان و دانش‌پژوهان خواهد بود. این رسالتی سنگین بر دوش مراکز علمی و فرهنگی کشور بویژه دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی است.

در این راستا، تلاش برای بکارگیری انواع عقود در معاملات تجاری در سطح داخلی و بین‌المللی و ابداع ابزارهای جدید متناسب با نیازهای مالی اسلامی و مبتنی بر شریعت مقدس جهت جذب و تخصیص منابع، به موازات گسترش ابداعات در عرصه‌های مختلف علوم و فناوری و ارتباطات گسترده جهانی، جزء اولویت‌های اصلی بانکداری و بازار سرمایه اسلامی است. از این‌رو لازم است با استمداد از فقه اسلامی از حداکثر ظرفیت‌ها در زمینه تجهیز و تخصیص بهینه منابع استفاده نمود.

عقد و اوراق (صکوک) استصناع به دلیل ویژگی‌های خاص آن از جمله امکان پاسخگویی به نیازهای گوناگون و متنوع افراد و موسسات برای ساخت و ساز و نداشتن برخی محدودیت‌های عقود و اوراق دیگر امروزه کاربرد بسیار گسترده‌ای در بازارهای مالی اسلامی دارد. نویسنده در این تحقیق پس از تثبیت صحت فقهی عقد استصناع، اوراق استصناع را معرفی نموده تا زمینه‌ای مناسب برای بکارگیری

این عقد در نظام بانکی و بازار سرمایه در جمهوری اسلامی ایران که از پیشگامان بانکداری اسلامی است فراهم آید. همچنین کارویژه‌های عقد استصناع در بانکداری اسلامی در قالب قانون عملیات بانکی بدون ربا، چگونگی ورود این اوراق به بورس اوراق بهادار و امکان اعمال سیاست مالی و پولی توسط دولت و بانک مرکزی، مورد بررسی قرار گرفت.

این کتاب می‌تواند به عنوان یک کتاب درسی و کمک درسی برای مباحث بانکداری و بازار سرمایه اسلامی در مقاطع مختلف تحصیلات دانشگاهی مورد استفاده قرار گیرد.

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

امروزه به موازات گسترش ابداعات در عرصه‌های مختلف علوم و فناوری و ارتباطات گسترده جهانی، شیوه‌های گوناگونی از معاملات تجاری در سطح داخلی و بین‌المللی ابداع شده که اصلاح‌گر گذشته و وجود نداشته است. از این معاملات برای تأمین مالی و اجرای طرح‌ها و پروژه‌های عظیم صنعتی - که با شرایط ویژه‌ای مورد توافق طرفین قرار گرفته و عملیاتی شده است - استفاده می‌شود. از سوی دیگر، بسیاری از عقود که در گذشته تنها بین افراد به صورت شخصی منعقد می‌شد، اکنون در سطح نهادها و مؤسسات کوچک و بزرگ و یا به صورت گسترده‌تر در سطح جامعه با همه گستردگی‌اش صورت می‌پذیرد.

یکی از قراردادهایی که امروزه کاربرد بسیار گسترده‌ای دارد، قرارداد استصناع یا سفارش ساخت است. این قرارداد پس از آن که مجمع فقهی سازمان کنفرانس اسلامی در ذی‌القعدة سال ۱۴۱۲ قمری در جده اعلام کرد عقدی لازم‌الطرفین است، به دلیل ماهیت و ویژگی‌های آن در کشورهای اسلامی گسترش ویژه‌ای یافت؛ زیرا از یک سو خرید و فروش کالاهای آماده، پاسخ‌گوی نیازهای گوناگون افراد و مطابق سلیقه‌ها و احتیاجات فردی و اجتماعی متفاوت نبود و از سوی دیگر سایر عقود نظیر سلف و اجاره به دلیل محدودیت‌های خاص نمی‌توانست به سهولت نیازهای رو به رشد و متنوع را تأمین مالی کند.

بی تردید، فقه اسلامی با دارا بودن ابزارهای مناسب می‌تواند به سنجش صحت و سقم هر کدام از قراردادهای پردازد و فقیه با اجتهاد عمیق و تفحص گسترده در منابع اولیه و با استعانت از ادله اجتهادی می‌تواند همه احکام فردی و اجتماعی مربوط به آنها را استخراج کند. لازم است گام‌های بلندی در این زمینه برداشته شود.

این کتاب ضمن بررسی فقهی عقد استصناع و طراحی اوراق استصناع مطابق با فقه شیعه، زمینه استفاده از این اوراق را در کشور فراهم ساخت. همچنین اوراق استصناع را به گونه‌ای ترسیم نمود که دولت اسلامی بتواند به عنوان ابزار سیاست مالی و پولی از آن استفاده نموده و تا حد امکان خلأ وجود اوراق قرضه را در نظام مالی و پولی اسلامی پر کند.

بسیار خرسندم که پس از تدوین رساله دکتری نگارنده (که به عنوان رساله برگزیده حوزه علمیه در سال ۱۳۸۱ مناجته شد) و انتشار مقالات متعدد در مقالات علمی پژوهشی و ارائه این موضوع در هجدهمین همایش بانکداری اسلامی و نشست‌های تخصصی در شورای فقهی بانکداری اسلامی بانک مرکزی جمهوری اسلامی و سایر همایش‌ها، در کنار تلاش برخی از محققان بانکداری اسلامی، در مرحله آماده‌سازی برای چاپ این اثر، ضرورت کاربرد عقد اوراق استصناع مورد پذیرش جامعه علمی و اجرایی کشور قرار گرفت و مطابق ماده ۹۸ قانون برنامه پنجم توسعه و پس از تأیید شورای نگهبان قانون اساسی این عقد، به مجموعه عقود بانکی در فصل سوم قانون عملیات بانکی کشور افزوده شد. علاوه بر آن، دستورالعمل انتشار صکوک استصناع (ریالی و ارزی) در کشور نیز مورد تصویب شورای پول و اعتبار قرار گرفت.

۱. در ماده ۹۸ قانون برنامه پنجم آمده است: «به عقود مندرج در فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، عقود اسلامی، استصناع مرابحه و خرید دین اضافه می‌شود». دستورالعمل اجرایی آن به تصویب شورای پول و اعتبار رسید.

این نوشتار - که با حذف و اضافاتی برگرفته از رساله دکتری نگارنده است - بدون هدایت‌های مستمر استادان ارجمندم در طول دوران تحصیلات حوزوی و دانشگاهی، هرگز ساختار یک کتاب به خود نمی‌گرفت. از این رو، از صمیم قلب خود را مدیون و وام‌دار آنان می‌دانم. به‌ویژه از اساتید بزرگوارم جناب آقای دکتر اکبر کمیجانی که در تمام مراحل نگارش این کتاب، همواره این‌جانب را مرهون دیدگاه‌های ارزشمند خود کردند، از حضرت آیه‌الله العظمی موسوی اردبیلی که با بنیانگذاری دانشگاه مفید، شجره طیبه‌ای را غرس نموده و حق عظیمی بر این‌جانب و جامعه علمی دارند و با توجه به مشاغل فراوان، بر این حقیر منت گذاشتند و با صبر فراوان بخش‌های فقهی کتاب را ملاحظه فرمودند و از رهنمودهای خویش بهره‌مند ساختند. از جناب آقای دکتر حسین عبده تبریزی که با نکته‌سنجی‌های دقیق، به‌ویژه در سباحت مربوط به بازار سرمایه بر اتقان و غنای این تحقیق افزودند، صمیمانه تشکر می‌کنم. در عین حال، ضعف‌ها و کاستی‌های این نوشتار بر عهده این‌جانب است. امیدوارم خوانندگان کتاب، پیشنهاد و انتقادهای خود را برای نگارنده بفرستند تا در چاپ بعدی کتاب از آنها استفاده شود.

از مسئولان محترم دانشگاه مفید و کتابخانه آیه‌الله العظمی فاضل لنکرانی رحمته‌م بسیار سپاسگزارم. همچنین از پدر و مادر ارجمندم که همواره مرهون این‌جانب بودند و از همسر گرامی‌ام و فرزندانم: زهرا، محمدمیر و علی‌رضا که به جهت تدوین این کتاب و سایر فعالیت‌های علمی و اجرایی نتوانستم آن‌گونه که شایسته است در خدمت آنان باشم کمال تشکر را به عمل می‌آورم.

از ارزیابان و داوران محترم و استادان گرامی که متن را با دقت مطالعه و تذکرات سودمندی ارائه کردند؛ آقایان: دکتر منصور خلیلی عراقی، دکتر اسدالله فرزین‌وش، دکتر حسن سبحانی، حجج الاسلام والمسلمین دکتر حسن آقا نظری و دکتر غلامرضا مصباحی مقدم کمال تشکر را دارم. از دیگر همکاران معاونت پژوهشی دانشگاه مفید، آقای محسن ابوالفتحی مدیر انتشارات و

آقای مهدی پاشازاده که در آماده‌سازی، صفحه‌بندی و از ویراستار محترم کتاب جناب آقای محمدرضا سماک امانی که متن را با دقت ملاحظه کردند، صمیمانه سپاسگزارم.

همچنین لازم است از مرکز انتشارات دانشگاه مفید و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) که بر انتشار این اثر همت گماشتند، تشکر نمایم.

والحمد لله اولاً و آخراً

محمد نقی نظرپور

گروه اقتصاد دانشگاه مفید

www.ketab.ir